

Türkiyede İçtimaî Siyaset Meseleleri

Yazan:

Dr. YUSUF SAİM ATASAĞUN

(Ankara)

Sayın Prof. Dr. Kessler'e:

İktisat Fakültesi Mecmuasının 1. inci cildinin ikinci sayısında (Türkiyenin içtimaî siyaset meselesi) mevzuu üzerinde Prof. Kessler'in bir etüdü intişar etmiştir. Dikkatle okuduğum ve iktisatçılarla sosyal politikacılarımız arasında alâka uyandıracağını tahmin ettiğim bu etüdün bazı esas fikirleri üzerinde kritik mütalealar serdini faydalı görmekteyim.

Mütalea tekniği bakımından yazıdaki esas ve tâli taksimata tamamen riayet ederek hareket ediyorum. Bu mülâhaza ile evvelâ etüdeki ana fikirleri ve esas teklifleri hülâsa edecek ve müteakıben kritik tahlillerimle birlikte düşüncelerimi de yazacağım.

I

Üç kısma ayrılan etüdün *birinci kısmının* hülâsası şudur:

1—Türkiyenin sosyal bünyesinde *eski* manada anladığımız şekilde sınıf farkları, yani bir tarafta asilzadeler, imtiyazlı sınıflar ve diğer tarafta şehirliler, fakir halk mücadelesi yoktur. Bu sebepten Türkiyenin başardığı son inkılâp büyük dahilî ihtilâllerle kan dökülmeden kolaylıkla temin edilebilmiştir.

2—Türkiyenin sosyal bünyesinde *yeni* manada anladığımız ve kapitalizmin doğurduğu sınıf farkları ve mücadeleleri de, yani bir tarafta zengin müteşebbisler, patronlar ve diğer tarafta ihtilâlcî ameleler yoktur. Türkiyede iş hukuku müteşebbise, amele ve müstahdemlere müsavi haklar tanımaktadır.

3—Türkiyede yabancı ırklara karşı düşmanlık beslenmemektedir. Türk ırkından olmıyanlara karşı da bir mücadele yoktur.

4—Yeni Türkiyenin inkişafı için memlekette sulha ve sükûna ihtiyaç vardır. Bütün memlekette dahilî emniyet ve asayiş bugün tamamen teessüs etmiş bulunmaktadır.

5—Eski manasmdaki «içtimaî sınıflar» farkının ve yeni manasmdaki «sınıf ve ırk mücadeleleri» nin mevcut olmaması, bugün Türkiyede sosyal meselelerin, sosyal vazifelerin mevcut olmadığını ifade etmez. Türkiyede sosyal meseleler mebzulen mevcuttur. Fakat garp memleketlerine nazaran mahiyetleri başkadır. Yeni Türkiyedeki sosyal problemler, memleketin coğrafi, iktisadî ve sosyal bünyesindeki büyük farklardan dolayı, daha mütenevvidir. Ve muhtelif sebeplerden dolayı bu meselelerin halli de bazı hususlarda daha güçtür. Bu sebepler şunlardır: Okuma, yazma bilmiyenlerin çokluğu, vilâyetlerde de santralize ve müstakil idare sisteminin ve serbest olarak teşkilât vücude getirilmesinin henüz inkişaf etmemiş olmaları, devlet varidatının mühim bir kısmının memleketin müdafaasına, demiryolları, şoseler inşasına ve sanayileşmeğe tahsis edilmesi mecburiyeti.

6—Türkiyede hükümet, parlamento ve münevverler, içtimaî meselelerin çokluğunu görüyorlar ve mevcut içtimaî meselelerin hep birden aynı zamanda ele alınarak halledilemeyeceğini de biliyorlar.

7—Türkiyede mevcut olan içtimaî meselelerin ehemmiyet, sıra ve derecesini tayin etmek ve dolayısıyla bunlardan hangilerinin diğerlerine tercihan ele alınması lâzımgelceğini tesbit etmek güçtür.

Birinci kısmın esaslı fikirleri olarak yedi noktada hülâsa edilen bu mütalealar içinde tarihçileri ve içtimaiyatçıları alâkadar eden kısımlar vardır. Bu kısımların tahlil ve kritiği onlara bırakılmış, ve burada yalnız *ekonomik* mahiyette olan fikir ve mütalealar üzerinde durulmuştur.

Tarihe ve içtimaiyata ait kısımları bir tarafa bırakırsak, Prof. *Kessler*'in diğer umumî mahiyetteki mütalealarda tesbit olunan hükümlerin isabetine iştirak ederim: Türkiyede sosyal meseleler hakikaten çok mütenevvidir. Ve memleketin sosyal, ekonomik ve coğrafi bünyesindeki hususiyetlerden dolayı da mahiyet itibarile garp memleketlerindeki sosyal meselelere benzemezler. Türkiyemizde mevcut sosyal meselelerin yine memleketimize has birçok sebepler-

den dolayı kolaylıkla ve kısa bir zamanda halledilebilmeleri de mümkün değildir.

Ancak Türkiyede mevcut iktisadî meselelerin ehemmiyet sırasını ve derecesini tayin etmek ve bu çerçeveye göre hal tedbirlerine tevessül eylemek o kadar müşkül ve gayri mümkün olmasa gerektir. Büyük sosyal politikacılar için bu işlerin ehemmiyet derecelerine göre sıralarını tayin etmek ve bir program tanzim eylemek mümkündür. Böyle bir sosyal politika faaliyet programının hazırlanmasını da millî ve âcîl vazifelerimizden biri olarak kabul etmeliyiz.

II

Etüdün *ikinci kısmı* mahiyet itibariyle yekdiğerinden çok farklı olan beş sosyal meselenin tetkikine tahsis edilmiştir. Bu meseleler şunlardır:

- a) Yarı göçebeler,
- b) Köylüler,
- c) Küçük san'at erbabı,
- d) Memurlar,
- e) Kapitalizmin vücade getirdiği sınıflar: (İşçiler, müteşebbisler, müstahdemler).

Prof. *Kessler*'in bu meseleler hakkındaki fikirlerini ayrı ayrı hü-lâsa ettikten sonra görüşleri üzerinde tahlil ve kritiklere geçiyoruz:

- a) *Yarı göçebeler:*

«Şarkî Anadolu'nun dağlık mmtakalarında yaşayan hayvan yetiştiricilerinin büyük bir kısmı yarı göçebedirler. Yarı göçebe hayat modern idarî vazifelerin tatbikatını güçleştirmektedir. Bunlar o mntaka dahilinde yaşayan köylülerle «kışlık yem» için sık sık mücadele etmektedirler. Hayvan gübreleri mahruk olarak yakılmaktadır. Ziraat tarzları da iptidaîdir.» Prof. *Kessler* bu mmtakadaki vadilerde Alplerde ve Karpatlarda olduğu gibi «daimî köyler» vücade getirilmesini tavsiye ediyor. Bu suretle hem toprağa bağlı yerleşmiş köylü kazanılacak ve hem de yüksek dağ meralarından istifade suretiyle yalnız koyun beslenmesinden kurtularak ziraat usulleri ıslah edilmiş olacaktır.

Yarı göçebelerin vaziyetini ıslah hususunda ileri sürülen fikre

ve tavsiyeye esas itibariyle iştirak etmemek imimkün değildir. Ancak yarı göçebelik hayatının hüküm sürdüğü mmtakanın iktisadî, iç-timaî ve coğrafi bakımlardan birçok hususiyetleri mevcuttur. Bu mmtakalardaki bütün şartların gayet esaslı bir şekilde tetkik edilmesi icap etmektedir. Sathî ve seyahat intibainı aşmıyan mmtaka bilgisine istinaden kat'î hükümler verilemeyeceği ve müsbet teklifler yapılamıyacağı kanaatindeyim. Başlı başına ve geniş bir esas dahilinde işlenmesi icap eden bir etüd mevzuu olması itibariyle ve bu sahadaki tetkikatımm noksanlığı dolayısıyla memleketimizdeki «yarı göçebe» lerin vaziyeti üzerinde mütalea beyanına imkân göremiyorum.

b) Köylüler:

Türkiyedeki sosyal bünyenin esasını köylüler teşkil eder. 1935 senesindeki umumî tahrire nazaran nüfusumuzun yüzde 76.5 i köylerde oturmaktadır. Bu hakikat, mevzuun haiz olduğu büyük ehemmiyeti ifade etmektedir.

Prof. Kessler'in Türkiyenin sosyal siyaset meseleleri, etüdünde «köylüler» kısmına tahsis olunan mütalealardaki esas noktaları birer birer tespit ederek tahlil ve kritik ediyorum:

1 — «Türkiyede arazi boldur ve toprak kıtlığı yoktur. İskân politikasında müşkülât çekilmemektedir. Bu itibarla Türkiyenin birçok Avrupa milletlerine nazaran büyük şansı vardır. Türkiyede nüfusun çoğalması muvacehesinde de kâfi gelecek ihtiyat toprak mevcuttur.» deniliyor.

Memleketimizde halen ve ilk bakışta büyük bir ıztırap teşkil edecek mahiyette *toprak sıkıntısı* çekilmemekte olduğu müşahede edilmektedir. Fakat bu umumî ve sakin görünen manzaraya bakılarak Türkiyede «toprak politikasına» ihtiyaç olmadığı manası çıkarılamaz. Türkiyede toprak meselesi basit bir şekilde mütalea edilecek kadar ehemmiyetsiz değildir. Türkiyede toprak meselesi sosyal politikanın temellerinden birini teşkil etmektedir. Ve memleketimizde, muhtelif meseleleri ve büyük vazifeleri halletmek mecburiyetinde olan esaslı bir toprak politikasına hakikî ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı doğuran sebepleri şu suretle hülâsa edebiliriz:

Türkiyenin bazı mntakalarında *mevziî* olarak bugün dahi toprak sıkıntısı mevcuttur. Köylülerin, ihtiyaçlarına kâfi gelecek miktarda araziye sahip olmamaları, ziraate elverişli arazinin o mmtakada yaşayan nüfusa nazaran esasen kifayet etmemesi, iklim şartları

dolayısıyla arazinin mütenevvi ziraate elverişli olmaması, arazinin dağlık, çalılık, taşlık olması yüzünden ziraate elverişli olmayışı, bir dekardan alınan hâsılâtın düşüklüğü bakımından arazi ihtiyacının kabarık olması, ziraate elverişli arazinin mahdut kimselerin elinde bulunması vesaire gibi sebeplerle, ekonomik ve sosyal birer mesele teşkil edecek kadar ehemmiyeti haiz toprak dertlerini memleketin birçok vilâyetlerinde, kazalarında ve köylerinde işitmek ve bazı acı tezahürleri ile de görmek mümkündür. Memleketimizin birçok mmtakalarında köylüler arasında zuhur eden «toprak kavgaları» nı gazetelerde dahi sık sık okuyoruz. Arazinin hudutlanmamış olması, parsellerin dağınık bulunması, bazı köylerin mer'a bakımından fakir oluşu, küçük akar sulardan istifade suretiyle yapılan sulama işlerinin intizamlı temin edilememesi gibi vaziyetler köylüler arasında çok defa kanlı kavgaların zuhuru sebebiyet vermektedirler. Bu kavgaları, âmillerini bertaraf etmek suretiyle önlemek toprak politikasının vazifeleri arasına girmez mi?

Ziraate elverişli arazinin, darlığı ve aynı zamanda mütenevvi ziraate müsait olmaması bakımından en iyi misalleri Karadeniz sahillerindeki vilâyetlerimizde tespit etmek mümkündür. Karadeniz sahillerindeki vilâyetlerimizin birçok yerlerinde köylülerimiz kendi gıdalarını temin edebilecek vüs'atte toprağa malik değildirler. Arazi umumiyetle dağlıktır. Düz ve ziraate müsait olan kısımlar mahduttur. Başlıca ziraat mahsulleri, mmtakalara göre değişmek üzere fındık, tütün, mısır, elma, portakal ve kısmen de kuru pirince inhisar etmektedir. Bu mahsullerin birkaç tanesinin bir arada mebzulen yetiştirildiği sahalar pek mahduttur. Fındık mmtakasında istihsal olunan mısır köylünün senelik gıda ihtiyacına kâfi gelmemektedir. Fındık satışlarından temin olunan gelirle sair ihtiyaçlarla birlikte gıda ihtiyacının bizzat temin olunamayan kısmı da hariçten satın alınmak suretiyle karşılanmaktadır.

Fındık mahsulünün normal olarak istihsal edilemediği veya ilk el satış fiyatlarının düşük olduğu senelerde bu mmtakalarda çalışan köylülerin iktisadî durumları bozulmakta ve mevzii buhranlarla karşılaşmaktadır. Senenin muayyen aylarına inhisar eden böyle zamanlarda köylülerimiz borçlanmak suretiyle gıda ihtiyaçlarını temin eylemek mecburiyetinde kalmaktadırlar. Şu halde Karadenizin bilhassa fındık istihsal mmtakalarını teşkil eden kısımlarında bugün halli icap eden toprak derdi ve buna muvazi olarak ziraat usulleri meselesi vardır. Bu misalleri çoğaltmak kolaylıkla mümkündür. Ancak mevzuu daha ziyade derinleştirmeye bu yazımızın esas karakteri

müsait değildir. Bizim işaret etmek istediğimiz mesele, memleketimizde toprak meselesinin ele alınarak ciddî bir surette tetkik edilmesini icap ettirecek derecede ehemmiyeti haiz olmasıdır. Memleketimizde iskân sahalarının ve köylerin kuruluşlarının tetkik edilmesi, kabili zer olan ve ıslahı mümkün gözüken arazi miktarının tesbiti, nüfusun çoğalma nisbetinin kabili zer arazinin miktarı ve vaziyetiyle mukayese edilerek incelenmesi, işlenen arazinin ve mer'aların mülkiyet bakımından dağılışının ve ziraî işletme sistemlerinin ve büyüklüklerinin tetkiki, bir dekardan alman hâsılat miktarlarının tesbiti ve çoğaltma imkânlarının araştırılması toprak politikasının birer birer ele alarak mütalea edeceği ehemmiyetli meselelerdir. Kısaca tesbit olunan bu mevzuların hepsi memleketimizde henüz esaslı bir şekilde tetkik edilmiş değildirler. Kanatime göre, *yarının ziraat politikası bugünün toprak politikasına tâbi olarak istikamet ve hüviyet alacaktır.*

2 — Prof. Kessler, «Köylü, paraya ihtiyacı olduğu zaman, kolaylıkla murabahacıların eline düşer. Köylerde faiz çok yüksektir.» mütaleasiyle Türkiyede ziraî kredi mevzuuna kısaca temas ediyor ve bu mühim mevzu üzerinde fazla durmadan hemen başka mevzulara geçiyor.

Memleketimizde *ziraî kredi politikasına* temas eden bu mevzu üzerinde biraz durmak faydalı olur. Köylünün, murabahacıların ellerine düştüğü ve köylerde faizin yüksek olduğu mütaleası doğru olmakla beraber, bu bir tek cümle ile köylerimizdeki kredi iktisadiyatı tamamen ifade edilmiş olmaz. Türkiyede köylünün murabahacının eline düşmediği ve faizin korkulacak kadar yüksek olmadığı, resmî kredi müesseselerinden kolaylıkla ve ucuz bir şekilde kredinin temin edildiği köylerimizin sayısı pek çoktur. Türkiyede «sosyal siyaset» meseleleri mütalea olunurken ziraî kredi mevzuunun da ehemmiyetle ele alınarak tetkik edilmesi icap etmektedir. Ziraî kredi mevzuunun sosyal politikadaki ehemmiyetine binaen bu hakikî vaziyeti ifade edebilmek için mevzuu biraz daha inceliyerek mütalea etmek zaruretleri vardır.

Türkiyede 1863 senesindenberi faaliyette bulunan resmî ziraî kredi müesseseleri mevcuttur ve teşkilâta bağlı ziraî kredinin tarihi bu kadar eskidir. 1863 senesinde (Memleket Sandıkları) namıyla kurulmaya başlanan bu teşkilâtın memleketin her tarafına teşmil edilmesi 1867 senesinde hükûmetçe bütün valilere tebliğ edilmiş ve geniş bir sahada faaliyete başlanmıştır. 1888 senesinde bu sandıklar lâğvedilerek yerlerine Ziraat Bankası kurulduğu zaman Memleket

Sandıklarının adedi 250 yi ve toplanmış sermayelerinin miktarı da iki milyon lirayı mütecevizdi. 1888 senesinde kurulan Ziraat Bankası teşkilâtını ve faaliyetini mütemadiyen inkişaf ettirerek elli iki senedenberi maddî ve şahsî teminat esaslarına göre çiftçiye ve köylüye kredi tevzi etmektedir [1]. Ziraat Bankasının sayısı 265 i bulan teşkilâtiyle kredi verdiği 600.000 den fazla müstahsilden alacağıının 1940 senesi bidayetindeki miktarı 40.000.000 lirayı bulmaktadır. Bunun yanında 1929 senesinde kurulmaya başlanan ziraî kredi kooperatiflerinin 1940 senesinde adedi 130.000 i müteceviz ortaklarına verdiği 20.000.000 lira krediyi nazarı dikkate alırsak memleketimizde teşkilâtlı ziraî kredi sahasında büyük bir faaliyet gösterilmekte ve köylülere yapılan düşük faizli kredi yardımlarının büyük bir ehemmiyeti olduğu tezahür eder. Bununla beraber memleketimizde ziraî kredi ihtiyacının mevcut teşkilât tarafından tamamen karşılanamadığı ve birçok yerlerde de kredi teşkilâtının henüz kurulmadığı bir hakikattir. Mevcut kredi teşkilâtının faaliyetlerinde de ıslaha muhtaç bazı noktalar vardır. Bununla beraber kredi iktisadiyatı ileri olan diğer memleketlerde de bugün dahi hususî şekildeki (murabaha) kredi verme faaliyetinin tamamen önüne geçilememiş olduğu, ve yer yer yüksek faizlerle köylülerin kredi almak mecburiyetinde buldukları ve tevlit ettikleri zararlara karşı hükümetlerin tedbir almak lüzumunu hissettikleri birer hakikattir. Almanyada 1933 senesinde tatbika başlanan (Erbhof) kanununun istihdaf ettiği gayelerden biri de murabahacılara karşı köylünün işletmesini ve topraklarını korumak, muhafaza etmek değil midir?

Memleketimizde ziraî kredi sahasında sosyal politika bakımından ehemmiyeti haiz olan diğer mühim bir noktaya da işaret etmek isteriz: Ziraat Bankasından kredi almış olan ve iktisadî buhran tesiriyle malî durumları bozularak ödeme kabiliyetleri azalan müstahsillere bir yardım olmak üzere 1936 senesinde 200.000 den fazla borçlu uhdesinde bulunan 23.700.000 liralık borç %3 faizle ve 15 sene müddetle taksite bağlanmıştır. Geniş mikyasta yapılan bu yardımın sosyal kıymeti büyüktür. Ve köylünün alâkadar olduğu sosyal politika meseleleri tetkik olunurken ehemmiyetle nazarı dikkate alınması icap eder.

[1] Türkiyedeki teşkilâtlı, ziraî kredi faaliyeti,

1) T. C. Ziraat Bankası 1888-1939 (İstanbul, 1939),

2) Türkiyede ziraî kredi kooperatifleri 1928-1939 (İstanbul, 1940).

adlı kitaplarımda etraflı bir şekilde tetkik ve tahlil edilmiştir.

3 — Prof. Kessler, köylünün para kazanmak için işletmesini terk edip sahil şehirlere giderek hamallık veya sokak satıcılığı yaptığı veya Zonguldak kömür ocaklarında veya yol ve demiryolu inşaatında amelelik ettiği ve bunun şayanı arzu olmadığı cihetle köylü politikasının hedefi köylüye kredi işletmesinin, mahsulünden gelir temin etmek çareleri araştırmak icap edeceği mütaleasmdadır. Hakikî vaziyet bu kadar kolay bir şekilde ifade edilebilecek derecede basit değildir. Köylülerin köylerinden ayrılarak şehirlere para kazanmaya gitmelerine âmil olan hususî ve umumî mahiyette muhtelif zaruretlere vardır. Bu gidiş zâhiren bizzat köy ekonomisinin aleyhinde görülebilir. Ve bazı mmtakalarda köyde çalışan erkek kolunun azalmasından iktisadî faaliyetin müteessir olduğu vâkidir. Fakat amelelik yapmak için köylerden şehirlere gitmeyi ve bu vaziyetin devam etmesini millî ekonomi bakımından zarurî gösterecek âmillerin de mevcudiyetini ehemmiyetle mütalea etmek icap eder. Köylüleri diğer yabancı iş mmtakalarında amelelik yapmaya sevkeden âmilleri şu noktalarda hülâsa edebiliriz:

a) Büyük şehirlerimizde fırın işçileri, kâpıcılar, hamallar, sandalcılar, aşçılar vesaire gibi mahallî iş bölümünde derecesine göre mevkileri ve ehemmiyetleri bulunan muhtelif vazifeler vardır ki bunlar ancak memleketin muayyen bazı mmtakalarından gelen köylüler tarafından ifa edilebilmektedir. Teessüs etmiş olan bu an'nenin bozulması o mntakanın iktisadî iş bölümünde azçok buhran tevhit etmiye müsaittir. Meselâ: İstanbul fırınlarında muhtelif vazifelerde çalışan işçilerle nakliyat işlerinde çalışan hamallar İstanbulla Anadolu'dan gelirler. İstanbulda doğma büyüme işçilerle bu gibi hususiyet arzeden vazifeleri görmek kolaylıkla mümkün olamamaktadır. Şehirlerde muhtelif vazifelerde nisbeten daimî şekilde çalışan aslen köylü işçiler kazandıklarından yaptıkları tasarrufları ya nakit olarak, veya köylerinde ailelerinin ihtiyacı olan istihlâk veya istihsal madde veya vasıtalarını aynen köylerine göndermektedirler. Bunlar buldukları şehirlerde ifa ettikleri hizmetlerle faydalı oldukları gibi, bağlı oldukları köylere de yardımda bulunmak suretiyle faydalı olmaktadır.

b) 1923 senesinden sonra memleketimizde iktisadî hayatın muhtelif sahalarında başlıyan kalkınma hareketleri, yol ve köprülerle, demiryollarının inşası, muhtelif fabrikaların inşası ve işletilmesi alelûmum inşaat işleri acemi ve usta binlerce ameleye ihtiyaç hissettirmiş ve doğan yeni ihtiyaç faaliyet nisbetinde mütemadiyen in-

kişaf etmiştir. Birçok mmtakalarda amele yevmiyesinin ziraatte temin olunan gelirken fazla olması yeni işin cazibesini arttırmıştır. Esasen yeni başlayan bu ekonomik kalkınma işlerinde amele meselesi başlı başına bir faktör değil midir? Köylüler gelmezse amele nereden temin edilecektir?

c) Bazı geniş ve hususî istihsal mmtakalarında büyük miktarda ziraat amelesine ihtiyaç vardır. Ve bu mmtakalarda «ziraat amelesi» meselesi çok ehemmiyetli bir mevzudur. Pamuk, tütün, fındık, zeytin, şeker pancarı yetiştiren mmtakalarda bilhassa çapa ve toplama zamanlarında, hububat mmtakalarında da hasat zamanlarında mühim miktarda amele çalışmaktadır. Bu mühim ziraat işlerini mahdüt olan zamanlarda görebilmek için binlerce ameleye şiddetle ihtiyaç hâsıl olmaktadır. Şehirler dahilinde bulunan yerli ameleler meşakkatli ve ağır olan tarla işlerini göremedikleri gibi ihtiyaca kâfi gelecek miktarda da değildirler ve ancak şehirlerin müteferrik işlerindeki hizmetleri ifa ederler.

d) Köylerinden diğer mahallere ziraat ameliliği yapmak üzere gidenler umumiyetle köylerinde hakikî bir işletmeye sahip olmayıp ve diğer köylülerin yanında ırgat olarak çalışan topraksız köylülerdir. Bunların esasen kendi köylerinde de amelelik yapmakta olduklarından, köylerinden ayrılması büyük bir mahzur tevhit etmektedir. Her köylünün köyünde umumiyetle oturacak bir «damı» varsa da işliyecek tarlası ve çalıştıracak hayvanı yoktur. Bu sebepten aynı köy içinde köylülerin mühim bir kısmı diğerlerine amelelik etmektedirler. İşte amelelik yapmak üzere köylerinden ayrılanların ve şehirlere gelenlerin büyük bir kısmı da bu gruba dahil olan köylülerdir. Tarlası, bahçesi ve hayvanı olan ve hakikaten bir işletmeye sahip olan köylüler amelelik yapmak için kolaylıkla köylerinden ayrılmazlar. Köylerinden ayrılan köylülerin bir kısmı da arazisi dar olan veya aile efradı kalabalık bulunan köylülerdir. Ailenin köyde kalan efradı ziraat işlerini görebileceklerinden mütemmim kazanç temini için köyde fazla olanın ayrılmasında mahzur görülmemektedir.

e) Köylülerin köylerinden ayrılarak başka iş mmtakalarına gitmeleri kısmen de muvakkat mahiyettedir ve mevsime tâbidir. Köylerde iş olmadığı zamanlarda, yani zeriyyattan sonra ve hasattan evvel veya hemen harmanı müteakıptır. Harman zamanı veya sonbahar zeriyyat mevsimi gelince, işi olan hakikî köylüleri yevmiye mik-

tarı arttırılrsa dahi şehirde tutmak kabil olmaz. Köylü ziraat işlerini görmek için vakit kaybetmeden köyüne gider. Bu şekildeki mevsim hareketlerini, büyük inşaat faaliyeti olan Ankarada her sene tesbit etmek mümkündür.

f) Kıtık senelerinde istihsal noksanlığının veya buhran senelerinde fiyat sukutunun tevhit ettiği zaruretler icabı başka mıntakalarda iş temini maksadiyle köylerden ayrılmalar müşahede edilmiştir.

Bu mevzu üzerindeki düşüncelerimizi hülâsa edersek, şu neticeye varırız: Köylülerin köylerinde işleri az olduğu veya işi olmadığı zamanlarda ve köyünde hiç işi olmıyanların diğer iş mıntakalarına gitmeleri iki bakımdan ekonomik fayda temin eylemektedir. Yukarda kısaca temas edilen sebepler, zaruretler ve vaziyetler ayrı ayrı etraflı bir şekilde incelenerek, mıntakalara ve ihtiyaca göre iş bölümünü ve amele ihtiyacını tanzim eylemek; usta amele sınıfları müstesna olmak üzere diğer nevi ameleliklerde köylünün ziraî rabıtasını muhafaza ettirmek; bir taraftan amele bekliyen şehirlerin, fabrikaların, ziraat işlerinin ihtiyaçlarını en uygun bir şekilde karşılamak ve diğer taraftan köy iktisadiyatına da zarar vermemek ve faydalı olmak suretiyle bu geniş ve şümüllü mevzuu umumî bir sistem altında mütalea ederek ekonomik bir plân tanzim ve tatbikini temin eylemek lâzımdır. İşte Türkiyenin büyük sosyal politika meselelerinden biri de budur.

4 — «Memleketimizde *süt istihsalâtının* inkişafa muhtaç ve aynı zamanda çok müsait olduğu ve köylülerimize iktisadî bakımdan iyi bir gelir membai olacağı, süt istihsalâtını arttırmak için de şehirlerde büyük ve karşılanmamış ihtiyaç mevcut olduğu ve binaenaleyh mahreç imkânı temin edileceği ve inek ırkları ıslah edildiği takdirde bugün alınmakta olan süt miktarının 3-4 misli fazla istihsal yapılması mümkün olacağı...» mütalea edilmektedir. Esas itibariyle Prof. Kessler'in bu kanaatine ve temennilerine iştirak etmemek mümkün değildir. Ancak sosyal politika ile doğrudan doğruya alâkadar olmıyan ve ziraî politika çerçevesi içinde tetkik edilmesi icap eden bu mevzu üzerindeki mütalealarda mutlak bir ifade vardır. Mevzuun iktisadî esaslarının ziraî işletme ilmi bakımından incelenmesi lâzım geleceği hakkında bir kayda lüzum görülmemiştir. «Süt satışlarından elde olunacak varidat, faizlerin derhal tediyesine kifayet edeceği gibi resümlalin de iadesini mümkün kılacaktır.» deniyor. Memleketimizde süt istihsalâtının *memleket ölçüsünde* arttırılması mev-

zuubahis edilirken, herşeyden evvel mevzuun ekonomik esaslarının incelenmesi icap edeceği kanaatindeyiz. Ziraat politikası bakımından bu mevzu üzerinde mütalea beyan edecekler, zooteknistlerle ziraat işletme mütehassıslarıdır. Bu mevzu üzerindeki umumî düşüncelerimizi şöylece hülâsa edebiliriz:

a) Süt istihsalâtının arttırılması «taze süt ve mamul süt» sarfiyatı olmak üzere iki istikamette tetkik edilmelidir. Sütün bu iki istikametteki sarfiyat şekline müessir olan âmiller tamamen ekonomik mahiyettedir. Memleketimizde süt istihsalâtını çok geniş bir hacimde, yani köylülerimizin hepsinin veya büyük bir kısmının fazla süt veren bir veya müteaddit inek besletecek kadar arttırmıya halihazır ve yakın bir istikbaldeki dahilî istihlâk imkânları müsait değildir. Memleketimizde vilâyet ve kaza merkezlerinde yaşayan hakikî müstehlik zümrenin taze süt sarfiyatı esas itibariyle çocuk ve hasta gıdası şeklindedir. Süt kısmen de bazı tatlıların maddei iptidaiyesini teşkil eder. Bunun haricindeki taze süt sarfiyatı pek nadir hallerde görüldüğü gibi lüks mahiyette telâkki edilmektedir.

Bu itibarla taze süt sarfiyatı kendiliğinden tahdit edilmiş bir vaziyettedir. Taze süt istihlâkine alışılmamış olması, istihlâk merkezlerinde bol ve ucuz süt bulunamaması istihlâkin durumu üzerinde müessir olan âmillerdir. Buna nazaran ucuz, temiz ve bol süt piyasalara arz edildiği takdirde ve sistematik bir propaganda ile taze süt sarfiyatını tedricen çoğaltmak imkânlarının mevcut olduğu da kabul edilebilir.

Büyük şehirlerimizde bol ve temiz süt bulunamadığından sık sık şikâyetler vâki olmaktadır. Bu vaziyet de mevcut ihtiyacın karşılanamadığını ifade etmektedir. Ancak taze süt sarfiyatına karşı görülen bugünkü mevzî ihtiyaç memleket ölçüsünde mütalea edilebilecek bir hacimde değildir.

b) Memleketimizde inek yalnız köylerde beslenmez. Büyük şehirlerimizin içlerinde ve çok yakın mahallelerinde ticaret maksadıyla geniş mikyasta ve hususî merakla inek beslenmektedir. Bu itibarla şehirlerimiz kendi taze süt ihtiyaçlarını bizzat temin eylemektedirler. Yani taze sütün şehirlere civar köylerden gelmesine ya hiç lüzum kalmamakta veya yakın köylerden olmak üzere cüz'î miktarlara inhisar etmektedir.

En büyük istihlâk merkezini teşkil eden İstanbulda taze süt ihtiyacının mühim bir kısmı bizzat şehrin içinden temin edilmektedir. Günde 15-20 kilo süt veren müteaddit inek besliyen büyük sütçüler

mevcuttur. Taze sütün istihlâk edildiği piyasalara fazla miktarda sütün arzedilmesi istihlâk nisbeti muvazi bir şekilde inkişaf etmedikçe fiyatları düşürür. Bu vaziyet inek beslenmesinin rantabilitesi üzerine şiddetle müessir olur. İstanbul piyasasında taze sütün fiyatlarındaki temevvüçler dolayısıyla inek besleyenlerin karşılaştıkları zorluklar enteresan bir tetkik mevzuu teşkil etmektedir.

c) İnek beslenmesi ve fazla sütün istihsalı herşeyden evvel gıda ve bakım meselesidir. Dünyanın en fazla sütün veren inekleri fena bakım ve az gıda karşısında sütün verimlerini azaltır ve hastalanırlar. İneklere tabii şekilde bol gıda temin eden mmtakalar mahdut ve muayyendir. Tabii gıda şartlarına uymak mecburiyeti memleketimizde geniş mikyasta ve bol sütlü ineklerin beslenmesine müsait olan mmtakaların sahasını daraltmıştır. Ucuz ve uygun gıda şartı, memleketimizde her köyde istenilen miktarda inek beslenmesine imkân vermektedir. Mevcut tabii şartların değiştirilmesi ise kısmen gayri mümkün ve kısmen de uzun zamanlara ihtiyaç göstermektedir. Diğer taraftan inek bakımının lüzum gösterdiği ihtiyaçların karşılanması masrafa mütevakkıftır. Bizzat inek temini de ayrıca bir meseledir.

d) Memleketimizde taze sütün istihlâk eden dahilî piyasanın kapasitesi mahduttur. Taze sütün istihlâk merkezlerindeki sarfiyatın mahdudiyeti ve bu piyasalara uzak mesafelerden taze sütün nakliyatının pratikte gayri mümkün oluşu memleket ölçüsünde sütün istihsalâtının tezyidine mâni olabilecek âmillerdir. Taze sütün şehirlere kolaylıkla nakli hususunda izhar olunan temennilerin realizasyonu ise uzun senelere mütevakkıf olduğu gibi bu inkişafı zarurî kılacak ekonomik ihtiyaçlar da büyük değildir. Sütçülüğü inkişaf etmiş memleketlerde mevcut olan tabii ve iktisadî şartlar başkadır. Taze ve mamul sütün sarfiyatı için yakın ve büyük istihlâk pazarları mevcuttur. Geniş mikyasta hayvan beslenmesine müsait tabii imkânlar vardır. Tabii şartların yardımı ile inkişaf çok kolay bir şekilde mümkün olmuştur.

e) Taze sütün sarfiyatının mahdut olmasına mukabil sütün mamulâtı (tereyağ, peynir) istihlâkâtı geniştir ve bu gibi maddelerin ihracat imkânları da mevcut olduğundan sütün mamulâtı piyahasının istihlâk hacmi büyüktür. Memleketimizin inek beslenmesine çok müsait olan Kars ve Ardahan mmtakalarında mevcut küçük sütün sanayiinin daha ziyade inkişafı mümkündür.

Diğer taraftan sütün mamulâtında ihtiva ettikleri yağ nisbetinin yüksekliği dolayısıyla manda ineği ve koyun sütün de mühim bir mevki işgal etmektedir.

Memleketimizde ziraî istihsal kıymetleri arasında «süt ve mamulâtının istihsal kıymetleri» 1933-1936 senelerindeki millî gelir hesaplarında birinci mevkii ihraz eden buğday istihsalâtı kıymetinden soma ve ikinci derecede gelmektedir. Bu tesbit memleketimizde süt istihsalâtının ve süt sanayiinin ziraî istihsal şubeleri arasındaki büyük ehemmiyetini tebarüz ettirmektedir.

c) *Küçük san'atlar:*

Etüdün küçük san'atlarla eliş yapanlara temas eden kısmının hülâsası şudur:

1) Türkiyede eski küçük san'atların büyük bir kısmı el'an yaşamaktadır. Ve birçok küçük san'atlar için geniş bir iş sahası mevcuttur.

2) En mühim san'atlar için ve teknik terakkileri süratle tanıtmak ve öğretmek maksadiyle iyi atelyelerle mücehhez meslek mektepleri lâzımdır. Meslekî mektepler ve iyi san'at bilgisi öğretilmesi sayesinde birçok hususat ve imalât işleri öğretilbilecektir.

3) Türkiyede çıraklık işlerini aynı şekilde tanzim eden küçük san'atlar hukuku henüz yoktur.

4) Türkiyede küçük san'atkârlar arasında kooperatif vücade getirilmesi henüz malûm değildir ve kooperatif teşkilâtına lüzum vardır.

5) Türkiyede küçük san'atkârların kolaylıkla ucuz kredi bulmaları çok müşküldür.

6) Türkiyede halı imalâtının alım ve satış işlerinde teşkilâtları ihtiyâç vardır.

7) Garbî Avrupa memleketlerinde 19 uncu asırda şehirlerde müstakillen hayatlarını temin eden geniş bir tabakanın mevcudiyetini muhafaza etmek vazifesi ihmal edilmişti. Bu sahada yapılan ihmallere çok defa bütün cemiyetin zararını mucip olmuştur. Türkiyede ise vakit henüz geçmiş değildir. Zira birçok küçük san'at yaşamakta ve san'atkârlar da cesaretle çalışmaktadırlar.

Temas olunan ve yukarıda hülâsa edilen mevzular içinde hakikat ifade eden ve ehemmiyetle mütalea edilmesi icap edenler vardır. Toplu ve umumî bir mahiyet arzeden bir etüdde her mevzuun teferuatına kadar nüfuz edebilmek ve lâzımgelen incelemeleri yapmak mümkün olmamakla beraber, sosyal politika ile doğrudan doğruya

alâkalı olan ve iddiaları ihtiva eden mevzuların esaslı bir şekilde tetkik edilmiş olmasını beklemek de hakkımızdır.

Memleketimizin muhtelif mmtakalarında küçük san'at erbabı yetiştirmek üzere uzun senelerdenberi faaliyette bulunan mektepler vardır. Bu mekteplerin tedrisat programları ıslah edilmekte olduğu gibi sayıları da ihtiyaç nisbetinde çoğaltılmaktadır. Bu mekteplerin faaliyet tarzları, verimleri, noksanı ve ıslaha muhtaç olan tarafları tetkik edilmiye muhtaçtır.

Memleketimizde 1938 senesindenberi Halk Bankasının finanse ettiği ve «Halk Sandıkları» namıyla küçük kredi müesseseleri faaliyete geçmiştir. Halen İstanbul, Ankara ve Denizlide faaliyette bulunmaktadır ve bu müesseselerin sayılarını arttırmak için tetkikat yapılmaktadır. Diğer taraftan diğer büyük ve küçük muhtelif kredi müesseseleri de faaliyette buldukları mmtakalarda esnaf kredisi namıyla vesair suretlerle küçük san'atkârlara da ikrazatta bulunmaktadırlar. Küçük san'atlar bakımından bu kredi müesseselerinin faaliyetleri ve krediye muhtaç olan küçük san'atkârların kredi ihtiyaçları tetkik edilmek iktiza eder.

Yine memleketimizin bazı mmtakalarında küçük san'atkârlar arasında kooperatifler kurulmuştur. Denizli ve Antep vilâyetleri dahilinde dokumacılar kooperatifi, İstanbulda kunduracılar kooperatifi gibi. Bu teşekküller küçük san'atkârların ihtiyaçlarına göre çalışıyorlar mı? Küçük san'atkârlara faydalı olabilecek kooperatifler nerelerde ve hangi iş sahalarında kurulmalıdır?

Diğer taraftan mevzuun millî ekonomi cephesinden tetkik edilecek mühim tarafları da vardır:

Türkiyede küçük san'atların içtimaî rolleri ve ekonomik mevki-leri nedir? İstihsal, imal ve tamir ettikleri ekonomik kıymetlerin iş hacimleri nedir? Türkiyede kaç tane ve hangi nevi iş sahalarında meşgul olan küçük san'atkâr vardır? Türkiyede küçük san'atların maruz kaldıkları belli başlı müşküller nelerdir? Büyük endüstrinin memlekette tesisine başlandıktan sonra zarar görecektir faaliyetlerine nihayet veren küçük san'atkârlar var mıdır? Büyük endüstrinin inkişafıyla birlikte yeniden doğan veya faaliyetlerini genişleten küçük san'atkârların mahiyetleri ve miktarları nedir? İşte ancak bütün bu suallerin cevapları verildikten sonradır ki memleketimizde hangi büyük şehirlerde hayatlarını müstakillen temin eden tabakanın genişlik derecesini anlamak ve bu tabakanın muhafazası ve ihmali yüzünden de cemiyete zarar getirilmemesi hususunda alınması

lâzımgelen tedbirlerin mahiyet ve şümul derecesini tesbit edebilmek mümkün olacaktır.

d) *Memurlar:*

Yazının memurlara tahsis edilmiş olan kısmında evvelâ memurların umumî vasıfları ve ahlâkî kaliteleri üzerinde umumî mahiyette izah verilmektedir. Kanaatimize göre, sosyal politika çerçevesi içinde yapılmış olan bir etüdde memurların ahlâkına ve siyasî kanaatlerine ait mütalealara lüzum yoktur. Aynı mütalealar diğer meslek sahipleri için de mevzuubahis değil midir? Köylünün, san'atkârm, işçinin ve patronun da memurlar gibi çalışkan, namuslu ve dürüst olmaları ve işlerine hile karıştırmamaları lâzımgelmez mi? Bunlar umumî ahlâk vasıfları değil midir? O halde neden sadece memurlara ait olan bahiste nazarı dikkate alınmıştır?

Memurlara kâfi derecede maaş verilmesi ve az maaşlı çok memur yerine çok maaşlı az memur kullanılarak daha çok ve daha iyi iş görülmesinin temini tavsiye edilmektedir. Kâfi derecede malûm bulunan bu umumî prensipin tavsiye edilmesinden evvel Türkiyede memurların miktar itibariyle ve aldıkları maaş bakımından esaslı bir şekilde tetkik edilmiş olması ve vilâyetlere göre geçinme masrafları da gözönünde tutularak memurlara verilmekte olan maaş miktarlarının ve alman randıman derecelerinin incelenmesi ve nihayet bu tahlillerden sonra kat'î bir hükme varılması icap etmez miydi?

Seçilecek bir vilâyet dahilinde bütün dairelerde (mektepler hariç) memurların sayısını beş sene müddetle yarıyarıya indirmek ve hizmette bırakılanların maaşlarını da iki misline çıkarmak suretiyle iş randımanının tecrübe edilmesi tavsiye olunuyor. İyi neticeler alınacağı ümit edildiği ve bu teklifi yapmak için Prusya Kralı Birinci Friedrich'in yapmış olduğu tecrübelerden cesaret alındığı ilâve ediliyor. On sekizinci asırda Prusya Kralının yaptığı tecrübelerin ve tatbik ettiği usullerin âmilleri ve muharrik sebepleri başkadır. Saniyen Türkiyemizin hertarafında hakikaten memur sayısı ihtiyaçtan fazla mıdır? Bu sorunun cevabı kolaylıkla verilemeyeceği gibi müspet de olmayacaktır. Memurların branşlarına göre memleket dahilinde mevcut ihtiyaçla faaliyette bulunanların sayısı arasındaki mukayeselerden çıkacak netice nasıl olabilir? Adliyede, dahiliyede, nafiada, ziraatte, sıhhiyede, ormanda, baytarda, maarifde hülâsa devletin alâkadar olduğu mütenevvi iş sahalarında ihtiyaç ve mevcut vaziyetleri nasıldır? Türkiyede memurların yetişme usulleri, tahsil se-

viyeleri, her sene devlet hizmetinden ayrılanlarla yeniden memuriyete alınanların sayısı nekadardır? Bu mevzular tetkik edilmiş midir? Memur sayısı ve maaş meselesi devlet idaresinde ve sosyal politikada büyük bir ehemmiyeti haizdir. Tavsiye edildiği üzere memurların sayısını azaltmak, kadroyu daraltmak demektir. Bir taraftan açıkta kalan memurların vaziyeti ve diğer taraftan hususî sahada iş temini imkânları nisbeten mahdut olan bir memlekette böyle bir tedbir sosyal politika bakımından tetkike muhtaç mahzurlu neticeler doğurmaz mı?

Prof. Kessler'in etüdünde memurların karakterleri, yetişmeleri, faydaları, hizmetleri ve sanayiî memurlaşması gibi mevzular tetkik edilmiştir ki bunların sosyal politika ile doğrudan doğruya bir alâkaları görülmemektedir. Kanatimize göre sosyal politika bakımından dar bir çerçeve dahilinde tetkik edilmesi icap eden mevzular şunlardır:

Memurin kanunu, tekaüt kanunu, maaş (barem) kanunu, memurların yardım ve meslekî teşkilâtları, devletin yaptığı içtimâî yardımların mahiyeti ve kifayet derecesi, memurlar arasında yapılmasında fayda ve zaruret görülen muhtelif teşkilâtlar.

e) *Müteşebbisler, müstahdemler ve işçiler sınıfı* (Kapitalist sınıflar):

Bu bahsin esas fikirleri ve tavsiye edilen dikkate şayan tedbirlerle temennilerin hülâsası şöyledir:

Garp memleketlerinde patronlarla işçiler arasındaki müteakabil münasebetler sosyal politikanın esasını teşkil eden meselelerdir. İleri memleketlerin bir çoğunda köylüye, küçük san'atkârlara ve memurlara ait meselelerin halli mümkün olanları esas itibarıyla halledilmiş sayılmaktadır. Fakat kapitalist inkişafın vücade getirdiği sınıfların meseleleri ise nazariyeciler, partiler ve devlet sistemleri tarafından mücadele halindedir. Türkiyede ise kapitalist memleketlerin tecrübelerinden istifade edilmesi mümkündür. Türkiyede pazar tatili ve iş kanununun tatbik edilmesi iyi bir başlangıç olmuştur. İş kanununun esasları iyi hazırlanmıştır. Türk iş kanunu sosyal bakımdan mütekâmil hükümleri ihtiva etmektedir.

Tavsiye olunan dikkate şayan tedbirler şunlardır:

1) İktisadî hayatın tatbikatında bütün müterakki iş hukuku ta-

ınamen işletmede tatbik olunan kontrol sisteminin şekline tâbidir. İş kanunu hükümlerinin tatbikatta kontrolü için teknik bilgiye malik, fabrika hıfzıssihhasını bilen, dürüst, âdil, insanî düşünen vazifeşinas, rüşvet almıyan mükemmel sanayi müfettişlerine fazla miktarda ihtiyaç vardır. Bunların yetiştirilmesi ve memleketin her tarafına kâfi miktarda dağıtılması lâzımdır.

2) Birçok küçük ve basit iş ihtilâflarının süratle ve parasız olarak halline çalışan iş mahkemelerinin biran evvel tesisi lâzımdır.

3) Çocukların sokaklarda satıcılık yapmaları derhal menedilmelidir. Çocuklar için sanayi müesseselerinde asgarî yaş haddi umumiyetle 12 den 14 e çıkarılmalıdır.

4) Garp memleketlerinde bir kül halinde mütalea olunan içtimaî sigorta teşkilâtı, hastalık sigortası, kaza sigortası, ihtiyarlık, malûliyet, eytam ve eramil sigortası, işsizlik sigortası ve kısmen de müstahdemin sigortası gibi herbiri müstakil birer şubeleri olan sigorta nevelerini ihtiva etmek üzere tedricen vücade gelmiştir. Garp memleketlerinde olduğu gibi bu dağınık ve münferit sigorta şubelerini Türkiyede aynen vücade getirmek tavsiye edilemez. İş kanununda derpiş olunduğu üzere müstahdemlerle işçileri bir arada bünyesine almak suretiyle ve hastalık, ihtiyarlık, malûliyet eytam ve eramil sigortalarını ihtiva etmek üzere yeknasak bir tek sigorta tesis edilmelidir. Bu sigortanın aidatı verilen ücretin %6 3/4 ü müteşebbisler ve 6 3/4 ü de işçiler tarafından ödenmek üzere yarı yarıya olmalıdır. Bu suretle toplanan ve ücretin %13.5 miktarındaki fon ile bugünkü Alman içtimaî sigortasının temin eylediği faydaları Türkiyede istihsal etmek mümkün olabilecektir. Bu sigortanın yanında masrafları tamamen müteşebbisler tarafından ödenmek şartıyla (kazaya karşı sigorta) tesis edilmelidir. Bu sigorta için vasatî olarak ücretin %1.5 u kâfi gelir. Şu halde bütün içtimaî sigortanın idaresi için ücretin %15 ini tahsis etmek lâzımgelcektir. Eğer bu miktar başlangıç için biraz yüksek addedilirse aidat miktarları azaltılabilir. O vakit beklenen faydalar da azalır.

5) Türkiyede işsizler için sigorta tesisine şimdilik lüzum yoktur. Memlekette yol ve demiryolları inşaatı sahasında yapılacak daha birçok işler vardır ki, daha uzun zamanlar uzun ve şiddetli iktisadî buhran senelerinde bile işsizlere iş temini mümkün olabilecektir.

6) Türkiyede müteşebbis sınıfı henüz küçüktür. Para sahibi olan-

lar paralarını daha ziyade apartımanlara yatırıyorlar ve sanayi işlerine heves etmiyorlar. Gençler de memur olma hevesleniyorlar. Halbuki serbest meslek şubelerine intisap etmelerini teşvik etmek lâzımdır.

Türkiyede müteşebbisler sınıfının vücut bulabilmesi için en esaslı ilk şart şudur:

Devlet hangi sanayi şubelerinin devlet işletmeleri hududu dahiline girdiğini ve hangilerinin serbest iş sahiplerine bırakıldığını sarıh ve kat'î bir şekilde kanunla tesbit etmelidir. Bu sarahat olmadıkça hususî sermaye sanayi sahasına girmeye cesaret edemez.

Buraya kadar muhterem Profesörün fikirleri aynen hülâsa edilmiştir. Mevzuun sosyal mahiyetteki sigortalara temas eden kısmı (No. 4), teşkilâtın kurulması, işlemesi ve finansmanı bakımından ince etüdlere icap ettirecek mahiyettedir. Şayanı dikkat olan teklifin pratik sahadaki tatbik derecesinin tahlilini bu sahadaki mütehassıs arkadaşlara bırakıyorum. Burada sadece bir noktaya temas etmekle iktifa edeceğim:

Türkiyede *işsizler için sigorta* tesisine lüzum görülmemesi tetkike muhtaçtır. Demiryollarımız memleketin hertarafında inşa ve proje halinde değildir. Demiryolları ihtiyacımızın büyük bir kısmı ikmal edilmiş bir vaziyettedir. İnşa edilmekte olan ve inşaatına devam edilecek olan hatlar mevziîdir ve bu sahada istihdam edilecek iş kuvvetleri de mevziî olarak temin edilmektedir. Şu halde demiryolları inşaatının uzun seneler için iş temin edebilmek kabiliyeti memleket ölçüsünde işsizliği önliyecek bir âmil olarak telâkki edilebilecek mahiyette değildir. Kara yollarının inşasına gelince; bu sahada geniş ölçüde iş temini imkânlarının mevcut olduğu kanaatine iştirak edebiliriz. Ancak uzun seneler iş temin edecek olan sahalar yalnız yol ve demiryolları inşaatı mıdır? Sanayi sahalarında, ziraatte iş yok mudur? Veya bunların ehemmiyeti yol inşaatına nazaran az mıdır? Kanaatimize göre bilâkis fazla olmaları lâzımdır. Zira yol ve demiryolları inşaatı mahdut zamanlara inhisar eden kısa ömürlü işlerdendir. Halbuki sanayi işleri ve işletme sahipleri için ziraat işleri mütemadi şekilde devam eden mahiyettedir. Bu itibarla memlekette iş sahaları ve imkânları tetkik edilirken görüşlerimizi sadece yol ve demiryoluna inhisar ettirmemek icap eder.

Kanaatimize göre Türkiyede sosyal politika ve işsizlik mevzuunu tetkik ederken halli lâzımgelen ehemmiyetli meseleler vardır: Türkiyede işsizlik var mıdır, yok mudur? Bu sahada esaslı tetkikat

yapılmış mıdır? Kimleri işsiz ve kimleri iş sahibi olarak telâkki edeceğiz? Memleketimizde hakikî amelelerin, işçilerin sayısı nekadardır? Ve bu miktar azamî nekadara yükselebilir? Her sene işten ayrılanlarla iş almak kabiliyetini haiz olarak yetişmekte olan gençlerin sayısı ve nisbetleri nekadardır? Muhtelif sahalarda çalışan işçilerin ve müstahdemlerin almakta oldukları ücretler asgarî geçim masraflarıyla mukayese edilmiş midir? İşte uzun vadeli sosyal politika tetkiklerinde ilkönce araştırılması ve tesbit edilmesi lâzımgelen mevzular bunlardır.

III

Etüdün *üçüncü kısmı* sosyal politika sahasında bazı temennilere ve tavsiyelere tahsis edilmiştir. Bunlar aşağıda ayrı ayrı tesbit ve tetkik edilmiştir:

1) «İctimaî sigortanın yanında modern «icctimaî muavenet hukuku» nun ihdası yeni Türkiyede icctimaî politikanın en mühim vazifesidir. Eski tarzda sadaka vermek usulü ile ve fikaraperver cemiyetleri vasıtasıyla fıkaraalara yardım yapılması artık kâfi bir tedbir olamaz. Sadaka ile sıkıntıya düşmüş ailelerin malî vaziyetleri müessir bir şekilde ıslah edilemez.»

Memleketimizde geniş manasında *icctimaî muavenet hukukunun* vücade getirilmesi hakikaten şayanı arzudur. Mevcut icctimaî yardım teşkilâtının muayyen esaslar dahilinde birleştirilmesi ve geniş ölçüde faydalı faaliyet göstermelerinin temini lâzımdır.

2) «Sarı hastalıklarla ve veremle mücadele işleriyle sıkı bir alâkası olan «ikametgâh ve iskân siyaseti» nin büyük bir ehemmiyeti vardır. Maksada uygun imar plânları ve inşaat nizamnamelerinin vücade getirilmesi ve tatbiki sayesinde müteaddit daireleri olan büyük toplu kira evlerinin vücade bulmasına mâni olunabilir. Fakat bu hususta acele edilmesi lâzımdır. Çünkü İstanbulun birçok semtlerinde 7-8 katlı binalar yapılmaktadır. Ve buna mâni olmak için hiçbir resmî tedbir alınmamaktadır. İstanbulda on binlerce münferit ev inşasına kâfi gelecek arazi vardır. Fakat bu hususta halkta, matbuatta, sermaye sahiplerinde umumî bir alâka ve anlayış yoktur. Diğer taraftan orta halli küçük aileler için örnek olacak nümune evler ve nümune sokaklar inşa edecek resmî alâka ve teşebbüsler de yoktur.»

İkametgâh ve iskân siyaseti yalnız sıhhî bakımdan büyük şehirlerde değil, millî ekonomi bakımdan bütün memlekette büyük bir

ehemmiyeti haiz olan ekonomik bir meseledir. Bir taraftan «mesken inşaatının» ve diğer taraftan «iskân siyasetinin» ayrı ayrı tetkik edilmesi icap eder. Memleketimizde üzerinde ehemmiyetle durulması lâzımgelen ve senelerdenberi tatbik edilmekte olan «dahilî kolonizasyon» meseleleri vardır. Türkiyenin sosyal problemleri tetkik olunurken bilhassa iskân politikasının verdiği neticeler üzerinde esaslı bir şekilde incelemeler yapılması icap edeceği kanaatindeyiz.

Büyük şehirlerimizdeki hususî mesken veya apartıman inşaatında idare, kontrol ve finansman teşkilâtları henüz vücade gelmemiştir. Ancak memleketin bir iki şehrinde faaliyette bulunan Emlâk Bankası ve yalnız İstanbulda iş gören Emniyet Sandığı ipotek mukabili ve azamî yüzde elli nisbetinde inşaatın finansmanına yardım etmektedir. Bu iki müessesenin faaliyeti mahdut mmtakalara inhisar etmektedir. Bütün memleket dahilinde inşaat işlerinin finansmanını kolaylaştıracak teşkilâtın kurulması lâzımdır. Müteaddit daireleri havi olan büyük apartımanların inşasına mâni olmak maksadıyla Halk Fırkasının 1935 senesinde toplanan umumî kongresinde Emlâk Bankasının bir meskenden fazla yani müteaddit daireleri ihtiva eden inşaaata kredi vermemesi esası kabul edilmiş ve tatbikatına da geçilmişti. Bu kararın esası küçük münferit evlerin inşasına daha ziyade yardım edilmesidir. Ve içtimaî politika bakımından ehemmiyeti vardır.

Memleketimizin hertarafında sıhî şartları haiz yeni meskenlere şiddetle ihtiyaç vardır. Ancak ev yapabilmek için kâfi miktarda sermaye sahibi olmak icap etmektedir. Bu sebepten dolayı finansman müşkülâtı büyüktür. Kanaatimize göre Prof. Kessler'in teklifi vehile «belediyelerin nümune inşaat yapması» bir fayda temin edemeyecektir. Örnek olacak inşaat tarzı değildir. Bu kâfi gelmez. İnşaat sahasında münferit hareketlerle büyük ölçüde bir faaliyet göstermek umumiyet itibariyle imkânsızdır. Kira bedelleri çok yüksek olan Ankara ve İstanbulda büyük bir hususiyet vardır. Eğer memleketin hertarafında inşaat hareketinin millî ekonomi bakımından müessir olabilecek bir ölçüde yürümesi istenirse ilkönce az faiz ve uzun vadeli finansman meselesinin halli icap edecektir.

Prof. Kessler, Türkiyede işçiler arasında *yapı kooperatifleri* kurulmasını tavsiye etmiye henüz cesaret edemiyor ve işçilerin daha iyi talim ve terbiye görmeleri ve Türkiyede pratik sahada henüz tecrübe ve tatbik edilmemiş olan istihlâk kooperatiflerine müteallik işlerde yavaş yavaş tenvir edilmelerine lüzum olduğu kanaatindeyiz. Şahsî kanatimize göre inşaat kooperatifleri vücade getirmek için

işçilerin evvelâ istihlâk kooperatiflerine alıştırılmasına ihtiyaç yoktur. İşçilerin taksit verebilecek maddî imkânlarla malik olmaları teşkilâtın vücutte getirilmesine kifayet eder. Oturulan meskenlere verilmekte olan kira miktarı ile yapı kooperatiflerinde verilecek olan taksit miktarını mukayese etmek lâzımdır. Maddî imkânların hududu dahilinde ameleler arasında da inşaat kooperatifleri istihlâk kooperatifleri gibi tatbik olunabilir. Diğer taraftan şu noktaya da işaret etmek isteriz: Türkiyede istihlâk kooperatifleri tamamen meğhul bir teşkilât değildir. Memleketimizin muhtelif mmtakalarında istihlâk kooperatifleri faaliyette bulunmaktadır. Ankarada Memurin İstihlâk Kooperatifi, Devlet Denizyolları İdaresinin İstihlâk Kooperatifi, İstanbul Belediyesinin kooperatifi, Hereke fabrikasının kooperatifi gibi. Diğer bazı fabrikalarda ve mekteplerde de istihlâk kooperatifleri vardır. Bu kooperatiflerin tam manası ile ideal birer teşkilât oldukları iddia edilemez. Fakat ne de olsa, kusurları da olsa, istihlâk sahasında başlanmış hareketlerdir.

* * *

Etüdün taksimatına ve ihtiva ettiği mevzulara sadık kalarak tahlil ve kritiklerimizi yaptık. Yazının heyeti umumiyesi itibariyle bıraktığı intiba şu merkezdedir: Etüdün başlığına bakılarak beklendiği gibi Türkiyenin hakikî sosyal problemleri mevzuun icap ettirdiği şekilde tamamen ortaya atılmamıştır. Türkiyede dar manasında sosyal problem olarak tetkik edilmesi mümkün olan birçok mevzular vardır ki bunlara temas edilmemiştir. Diğer taraftan sistematik bakımdan sosyal politika çerçevesi dahilinde mütalea edilmemesi lâzım gelen ve başlı başına etüd mevzuu olan bir takım ziraî politika meselelerine temas edilerek mütalealar ileri sürülmüştür.

Türkiyede millî bünyemizin hakikî sosyal problemleri, mühim bir kısmı garp memleketlerindekiyle tamamen benzemese bile, ciltler dolduracak kadar mütenevidir. Prof. Kessler'in nihayet bir mecmua kadrosuna münhasır kalan etüdünde bu meselelerin esaslı bir şekilde tetkiki ve hususiyetlerinin tahlili mümkün olmasa bile birer birer tesbit edilmesi beklenirdi. Türkiyenin sosyal problemlerini tetkik ederken incelenmesi lâzım gelen mevzulara yukardaki tahlillerimiz arasında kısaca işaret edilmiştir. Burada da Türkiyede sosyal politika bakımından incelenmesi mümkün olan diğer bazı mühim mevzuları sıralamakla iktifa ediyoruz:

- 1) İş alanlarla (işçiler) iş verenler (müteşebbisler) arasındaki münasebetler,
- 2) İş verenler,
- 3) Muhtelif ekonomik sahalarda (sanayi, ziraat, münakale, madin) çalışan amelelerin yevmiyeleri, çalışma ve yetiştirme tarzları,
- 4) Amelelerin iskân ve geçim vaziyetleri,
- 5) Ameleler için vücutte getirilmesi icap eden muhtelif tesisat ve teşkilât,
- 6) Devletin iş sahasındaki vazifeleri ve müdahaleleri,
- 7) İş kanunumuzun tatbikat sahasında verdiği neticeler,
- 8) Sosyal yardım müesseseleri,
- 9) Devletin sosyal yardım teşkilâtı,
- 10) Türkiyede yapılabilecek sosyal yardım teşkilâtının mahiyeti,
- 11) Kadının ekonomik ve sosyal sahalardaki vazifeleri,
- 12) Hastalıkla mücadele,
- 13) Nüfus vaziyeti,
- 14) Köylerde iş bölümü ve köylüler arasında yardımlar.

Türkiyenin sosyal problemleri üzerinde ciddi etüdler henüz pek azdır. Memleketimizin çok mühim sosyal meselelerinin geniş esaslar dahilinde tetkiki pek faydalı olacaktır. İktisat Fakültemiz ve değerli etüdüleri ihtiva eden mecmuası bu sahada çalışacakları irşat ve teşvik edebilir. Bu mevzu üzerinde yeni etüdüleri, yeni fikirleri ve münakaşaları, Üniversite ve diğer yüksek mektepler sıralarında okuyan gençleri ve iş başında bulunan idare adamlarımızı millî mevzular üzerinde düşündürmiye ve tedbir almıya sevk ederek memleket için faydalı neticeler vereceğinden emin olarak bekliyelim.

Muhterem Profesörün etüdünü bu sahada kıymetli bir başlangıç telâkki ederek memleketimizin sosyal problemleri üzerinde düşünmek ve fikir yürütmek vesilesi verdiği için de kendisine teşekkür etmeyi bir vazife bilirim.